

*Ruyra va veure
els fantasmes dels entenebrats
a l'escalinata de la Catedral
(Litografia de Carles Fontserè
per a una edició
de La fi del món a Girona).*

Els fantasmes literaris de Girona

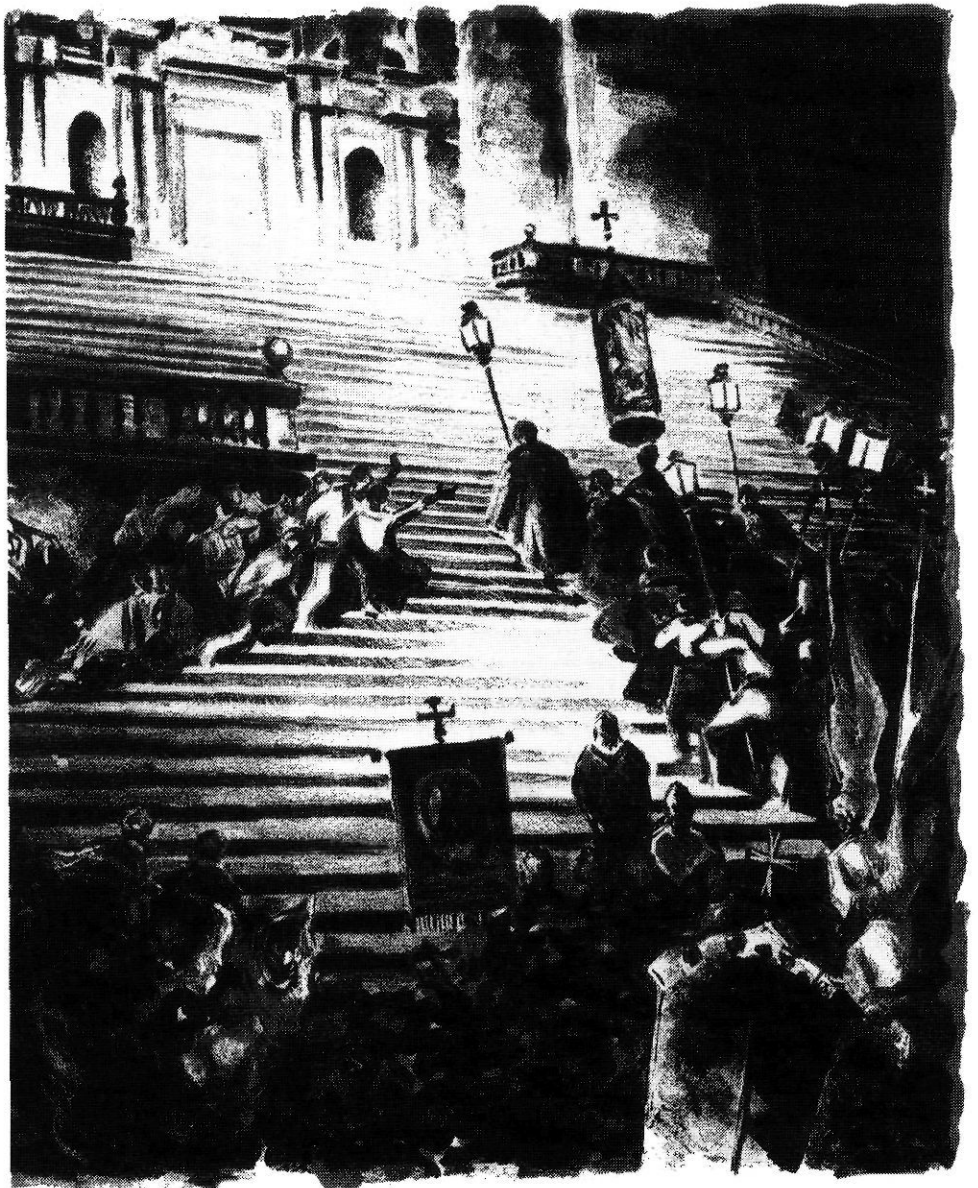
Narcís-Jordi Aragó

Girona és una ciutat de misteris i de llegendes, d'universos mítics i de mons ocults: gegants i bruixes, àngels i dimonis, animals estranys i tota mena d'espectres.

Els fantasmes —ombres o visions que apareixen en somnis, persones o animals que prenen forma d'éssers reals tot i ser imaginaris— es fan presents a Girona en diverses lle-

gendes, com la del bou enterrat a Montjuïc o la del drac adormit sota la catedral. També té connotacions espectrals la gàrgola de la seu coneguda per la bruixa, amb la seva llegenda de persona real momificada com un fantasma de pedra.

Aquí, però, intentem fer un inventari dels fantasmes creats per la imaginació dels escriptors en relació a Girona, la seva història o el seu escenari urbà.

*Ruyra va veure
els fantasmes dels entenebrats
a l'escalinata de la Catedral
(Litografia de Carles Fontserè
per a una edició
de La fi del món a Girona).*

Els fantasmes literaris de Girona

Narcís-Jordi Aragó

Girona és una ciutat de misteris i de llegendes, d'universos mífics i de mons ocults: gegants i bruixes, àngels i dimonis, animals estranys i tota mena d'espectres.

Els fantasmes —ombres o visions que apareixen en somnis, persones o animals que prenen forma d'éssers reals tot i ser imaginaris— es fan presents a Girona en diverses lle-

gendes, com la del bou enterrat a Montjuïc o la del drac adormit sota la catedral. També té connotacions espectrals la gàrgola de la seu coneguda per la bruixa, amb la seva llegenda de persona real momificada com un fantasma de pedra.

Aquí, però, intentem fer un inventari dels fantasmes creats per la imaginació dels escriptors en relació a Girona, la seva història o el seu escenari urbà.

Els poetes de final de segle veien Álvarez de Castro com un fantasma enmig de la batalla (oli d'Álvarez Dumony).

Fantasmes dels jueus

La memòria dels jueus, pel seu caràcter misteriós i secret, és especialment propícia a l'aparició de fantasmes. L'any 1881, després de visitar Girona, José Zorrilla publica en un periòdic madrileny un article evocador de les seves visions: «*Aquellas escalinatas tortuosas que llevan allí nombre de calles; aquellas angulosas y estrechas encrucijadas por las cuales me parecía imposible no topar de manos a boca con los judíos que en sus casas vivieron, o con los cristianos que en ellas les degollaron*». (1)

Josep Pla veu també els jueus al carrer de la Força, que qualifica expressament de «fantasmal». Són, els jueus, uns fantasmes molt precisos, descrits fil per randa: «Amb una mica d'imaginació és possible de veure... l'espessor de les criatures pàl·lides entre les escorrialles del carrer; els israelites amb el rínxol sobre l'orella, el nas moll, la roba negra irisada de greix, estintolats a l'ombra de les parets, xiuxiuejant sota els portals; les dones grasses de mirada groga i esllanguida; les flors trèmules i picants de quinze anys; els joves distrets i badocs somniant el paradís». (2)

Carles Rahola, en el seu llibre sobre els emigrats polítics, té un record per als jueus i evoca la visió dels seus fantas-

mes: «Allà, a Girona, en els vells carrers emcimbellats que formaven el call medieval, jo he vist passar llurs ombres lamentables; m'ha semblat sentir llurs planys, mentre la tramuntana udolava per aquells indrets silenciosos i portava al lluny el so de les campanes». (3)

Fantasmes dels setges

La dramàtica gesta dels setges neopelònic és igualment propícia als fantasmes literaris. En un poema de 1875, Antonio Alcalde Valladares veu un fantasma vivent a dalt de la muralla: «*Un hombre solo, tétrico y sombrío, / sobre los muros incesantes vela / aun respetado del cañón impío; / dirige el fuego, los cuarteles ceta / e infunde al pueblo su indomable brío. / ¡Álvarez era! Cual fugaz fantasma / que brota y muere entre la sombra oscura, / corre y se agita con audaz bravura / y a los soldados y a las gentes pasma / encontrar dondequiera su figura*». (4)

Però hi ha també els fantasmes dels deliris de la febre, els somnis dels ferits inconscients, com Andrés Marijuán, protagonista de la Gerona de Pérez Galdós: «*La fiebre traumática se apoderó de mí con gran intensidad, reproduciéndome los hechos que habían precedido a la situación en que me encontraba. Siseta aparecía a mi lado y yo le decía: «Prenda mía... Dame tu*

mano. Adiós» Al decir esto, besaba la mano de una señora monja. Otras veces creía sentir el contacto de un brazo junto al mío y exclamaba: «¡Ah!, es usted, señor don Pablo Nomdedeu; los dos hemos muerto y nos juntamos en lo que llamábamos allá la otra vida»». (5)

Acabada la guerra, perviuen els espectres. En un poema de 1885, Narcís Viñas i Serra sent la veu i el plor de França sobre les muralles gironines: «*Aun hoy, entre las ruinas / de inmensos paredones derrumbados, / cuando las vespertinas / sombras enlutan los desmantelados / castillos que la luna / de blanca luz fantástica reviste, / parece como una / voz escucharse, quejumbrosa y triste: / Aquí fue sepultada / del Coloso la indómita arrogancia, / exclama. Y, desolada, / gigante sombra llora: es la de Francia*». (6)

Josep Carner, en un sonet de 1906, descobreix en el mateix indret els espectres dels combatents gironins: «Veus una llum fatídica d'horror i d'acaballes; / ressonen, funeraris, els esqueixats tambors; / els hèroes sorgeixen a dalt de les muralles; / desfets, morents, aixequen les últimes clamors». (7)

Trenta anys més tard, el protagonista d'*El Vagabund*, de Prudenci Bertrana, tot passejant per Montjuïc, veu «un escamot de granaders francesos» allà on només hi havia «un ramat de xais amb el seu pastor». (8)

La ciutat fantasmal reviu en les perspectives esfilagarsades de Josep Aguilera (dibuix al carbó i el pastel).

Fantasmes a la Catedral

D'entre tots els indrets gironins, la Catedral és el lloc que ha acumulat una més gran concentració de fantasmes literaris. Ja l'any 1853, al llibre *Gerona histórico-monumental*, Narcís Blanch i Illa trenca de sobte la descripció tècnica i arquitectònica del temple per introduir-hi aquest sorprenent paràgraf: «Al resonar de los pasos sobre las tumbas que pisamos, y al tender la vista sobre las inscripciones que nos presenta la multitud de sepulcros que decoran las paredes, parece que se perciben voces extrañas pronunciadas por las sombras de los personajes que en ellos descansan, como indicándonos que con el día se han acabado las horas de los vivos, y que con la noche van a empezar las horas de los muertos, las horas de los fantasmas y de los misterios». (9)

A *Josafat*, Prudenci Bertrana fa sentir al protagonista el terror dels fantasmes catedralicis, els sorolls nocturns engrandits per la immensitat de la nau: «Sonoritats estranyes, lleus, imperceptibles, que escampaven arreu una harmonia misteriosa, incerta, de febrós deliri, d'ensomni tràgic». (10)

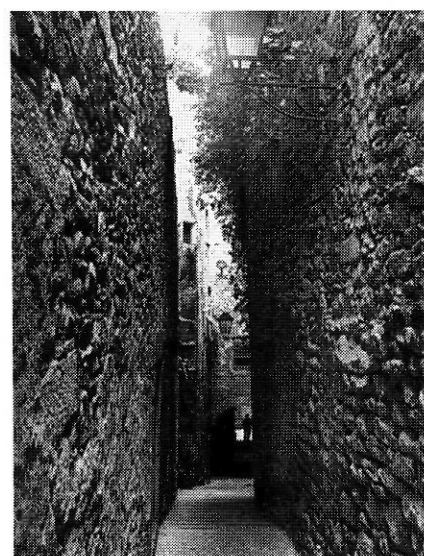
A *Mis ciudades*, Eugeni d'Ors explica la por que li produïen les ombres mortes que baixaven per l'escalinata de

la Seu: «Hay otra sensación, muy propia de la oscuridad de Gerona: la del miedo. Nos visita ante la Catedral, ante la arista de la torre que, vertical cortante, descien-de hacia el abismo. Por esta escalera de la catedral bajan a mí, cada vez que visito Gerona, las que podría con palabras de Quevedo llamar «las frías, desangradas sombras muertas»». (11)

Narcís Comadira, ja en els nostres dies, puja un capvespre a la catedral i hi retroba els vells fantasmes de sempre: «Segles s'obren als ulls; les vestidures / de canonges antics endormiscats / s'alcen de velles caixes. Processons / de comtes i comtesses que abandonen / els pàl·lids alabastres sepulcrales». (12)

Per aquella mateixa època, Salvador Espriu connecta amb tot aquest món en la seva famosa descripció de Girona: «A poc a poc van pujant / peus feixucs de canonge / aquest silenci dur / de les escales de la nit / i sentim com l'anguniós respir / ens atansa / a tot l'immòbil temps de la ciutat. / Ales membranoses esgarrifen i volen / i fan el llarg esglai de l'última foscor». (13)

Entre els narradors d'avui, el misteri es manté i els fantasmes no deixen de fer el seu ritual acte de presència. En el conte *Concert per a una pantomima*, de Maria Àngels Gardella, una noia deses-

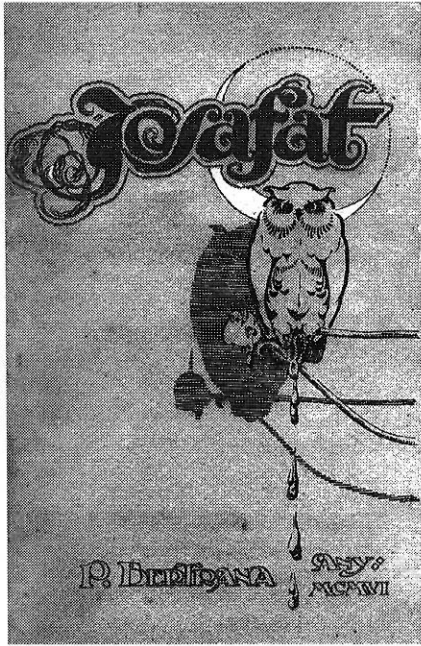

La memòria dels jueus i l'escenari del Call són propicis a l'aparició de fantasmes.

perada per la mort del seu amant retroba els morts al claustre de la seu: «La catedral és fosca. Hi entro. És freda. Fa olor d'encens i de tombes minúscules. En Berenguer Ramon, Cap d'Estopa. Mafalda, la seva esposa. El claustre és humit, però la seva humitat és morta. M'assec. Estic cansada i el cos em fa mal, i sobretot les cames. Ells també ho van passar, aquests morts llunyans... Silenci. Els dos cedres del pati ressusciten aquests morts sota els meus peus». (14)

En el conte *Mutació*, de Jordi Arbonés, el protagonista té una visió fantasmagòrica davant de la catedral: «He vist com, tot d'una, un brau apareixia dalt l'escalinata. Fent brogit, bramant i unglant la pedra amb els muscles tibats, lluents de suor i crispació, enforcava l'aire amb la banyuda testa. Ha sigut llavors quan l'àngel de la punxa del campanar ha començat a vacil·lar i, sense una espurna de vent, vibrava i tremolava com un foll que ressuscités... Bruscament, l'àngel, des-fent-se de l'arrel metàl·lica, s'ha deixat caure com un llamp aplomat. En uns segons ha estat a punt d'estavellar-se, però en l'últim instant ha donat una increïble tombarella i convertint-se en foc ha anat a petar sobre el lloc del brau, el qual, aixecant les potes davanteres i fent un esqueixat bruel, s'ha llançat escales avall». (15)

La fantasmagoria catedralícia culmina en un conte de Carles Vivó, en el qual els nummulits o cargols fòssils de la pedra de la Seu reviscolen de sobte com uns fantasmes diminuts:

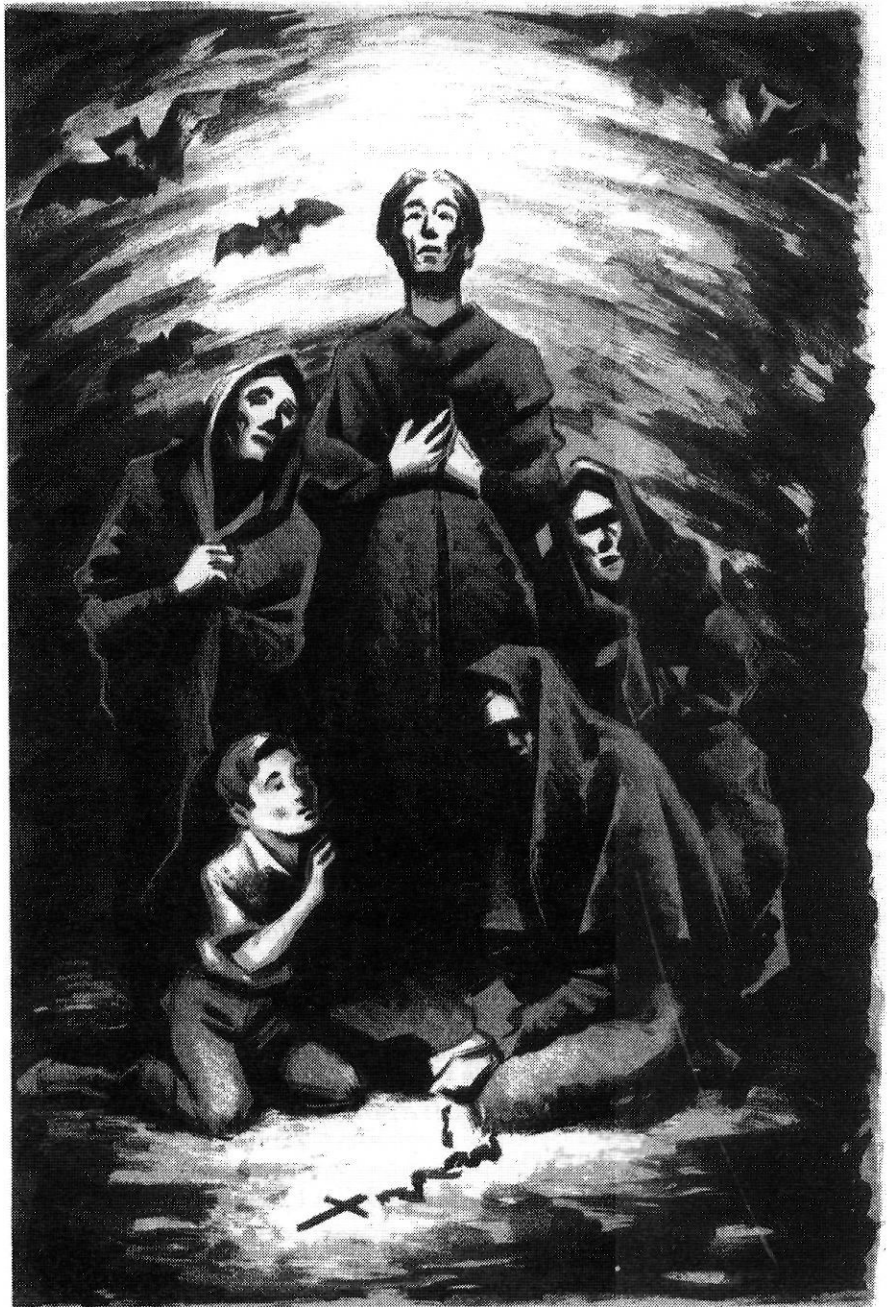
El món spectral de Josafat és evocat a la portada del llibre, dissenyada per Rafael Masó.

«Poc a poc, les pedres s'anaven desfent i les parets s'anaven desmuntant. La gran volta es va obrir i els assistents, presidits per l'ajuntament en ple, amb sabre i barret de copa, quedaren astorats en veure els estels brillant per damunt del seu cap. Els arcs gòtics s'anaven esmicolant i la construcció es desfeia com sucre mullat. Al cap d'uns minuts, tots els numúllits baixaven la gran escalinata...».(16)

Fantasmes per la ciutat

Més enllà de la catedral, els fantasmes literaris poblen tota la ciutat. La descripció que Pau Piferrer fa de Girona, en un dels volums de la sèrie dedicada als monuments d'Espanya, acaba amb aquestes paraules: «Es dulce abismarse en la meditación y, después que confusa y fantásticamente ha pasado delante del espíritu aquel inmenso cuadro, place animar los mudos monumentos, evocar de sus tumbas las pasadas generaciones, hacerlas cruzar por un momento el teatro de sus antiguas glorias, mientras bate la lluvia las paredes y pasan rápidos los vientos como una legión de espíritus, lanzando lastimosos gemidos y tocando con la punta de las alas los húmedos cristales de las ventanas».(17)

A Terra de gestes i de beutat, Xavier Monsalvatge i Joaquim Pla senten com «en la concavitat dels murs, dintre les tombes disperses, en l'aire enverinat

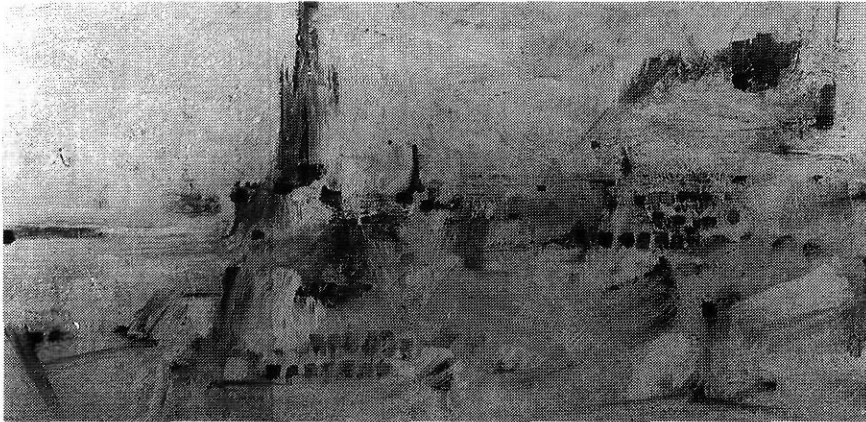
Els entenebrats de Ruyra, en una altra litografia de Carles Fontserè.

pel vol de les aus fantàstiques, s'hi ajunten i viuen els esperits dels malefics, i us contorba l'alè punxant d'una maligna bruixeria».(18)

Bertrana, per la seva banda, descriu així la seva impressió del castell de Montjuïc: «El silenci que hi regna té una palpitació sinistra. És interromput per un jo sabés què; per una sospita de soroll i diria's un aleteig vague d'espectres. L'herba seca i els matolls que s'arrapen als esquenadases i brollen per les troneres, moguts pels oreigs, us semblen éssers vivents que marxen agemolits».(19)

Molts anys després, Guillem Díaz-Plaja viu una impressió semblant: «Creemos ver desfilar por la Força y San Pedro de Galligans fantasmas increíbles».(20)

I més tard encara, Joan Perucho troba fantasmes nocturns pels carrers silencis de la Girona vella: «La pluja cau rera les voltes / d'aquesta vella plaça solitària. / És de nit, sota els fanals / passen ombres de Déu, / cavallers, ja difunts, amb el copalta, / tristes rialles de cosines, de nebots / sense cap patrimoni. / El riu exhala una ombra humida i freda».(21)

La ciutat emboirada i misteriosa, en un oli de Jordi Gispert.

A vegades aquests fantasmes imprecisos es concreten en visions o en sensacions més palpables. El protagonista d'*Helena d'Arbós*, la novel·la inacabada de Joaquim Ruyra, és un adolescent fascinat pel misteri d'una casa del barri vell, imaginària mansió de pares gegantassos: «No mancava sinó que se sentís per allí, dintre d'aquelles foscors, xarnegar de forrellacs, remor de veus o trepig, perquè la pell se m'agrumollés d'esborronament i les dents se'm quedessin fredes com un glaç. A dins, tots els sorolls hi adquirien una tal intensitat i extensió, que era difícil no atribuir-los a causes gegantines». (22)

El fantasma es fa real en el relat *Un somni*, d'Alexandre Plana: «Gemega la fusta corcada i sembla que el silenci que hi ha darrera de les portes, ferit pel retruc, gemegui com la fusta. Només un gat esporuguit em respon amb el seu miol. De sobte, es bada una porta i un home surt a veure qui hi ha. Porta un gec de vellut que arran de coll fa una tira de greixor llustrosa. A banda i banda del nas moradenc, se li mouen les arrugues. És com si volgués parlar,

però a la boca desdentegada els mots li rellisquen i cauen gola avall». (23)

Un fantasma no menys real és el que Tomàs Roig i Llop recorda haver vist d'infant a Girona: «Era un mort desconegut, i amb els cabells escampats damunt la cara, una ferida a la galta, i botit com un globus de festa major. El riu l'havia llançat a dormir damunt un llit de joncs. L'últim raig de sol il·luminava les seves sabates, més altes que tot, com dues orelles sinistres que escoltesin el batec del nostre cor... Les nits que vingueren després d'aquella tarda foren nits passades vora el riu, amb el mort que movia les seves sabates...». (24)

La ciutat fantasmal

Al capdavall, és tota la ciutat que esdevé fantasmal, convertida ella mateixa en un espectre. Pere Bech la veu poblada de «jardins esquelèctics» i de «galeries com sepulcres de vidre», com si sorgís misteriosament de les aigües de l'Onyar: «Del fum del riu eixia la ciutat. Mans invisibles anaven creant-la. Era una dansa esvaïda que surava en els espais de cendra; una ciutat sense arrels

que es brodava en la boira. I les cases s'esborraven, altes i fondes, retortes d'un gest amarg, mossegades de balcons, corcades de finestres, derivant vers la nit, morta la llum sobre la roba estesa». (25)

És la mateixa ciutat que molt pocs anys abans havia vist Valeriano Simón: «*Vaivén de luz y sombras, todo el paisaje muere. / La gris arquitectura de la ciudad declina / y canta en mis oídos su lento miserere / con un compás inmóvil que flota en la neblina*». (26)

Margarita Colom, ara mateix, la veu encara com en els textos de fa quaranta anys: «*Fantasma de la ciutat / que tremoles sobre l'aigua / pintat amb els set colors / del vespre fons dins de l'aire*». (27)

Aquesta és la Girona que Joan Mínguez defineix com una «ciutat heroica i espectral». (28) Miquel de Palol és encara més contundent en els substantius i en els epítets: «Carcassa secular, momificada, / mòmia heroica, fantasma esferidor». (29) Als gironins potser no els queda altre remei que esdevenir fantasmes ells mateixos i fondre's en el seu misteri de segles. Així s'adreça a la ciutat Maria Castanyer: «*I voldria morir ben a la vora / del gris dels teus cabells. I l'aire gèlid / de la Mort, fos un griu de tramuntana / que convertís en pols la meua forma / per retornar a les pedres del teu cercle*». (30)

Fantasmes de la fi del món

Als fantasmes del passat i del present s'hi afegeixen encara els del futur. A *La fi del món a Girona*, Ruyra veu els fantasmes dels entenebrats estesos per les cantonades i pels graons de l'escalinata de la Seu: «*Quina pal·lidesa la seva! Quina apretor de dents! Les seves parpelles es badaven, s'esbatanaven... Però no hi veien. Els seus ulls no tenien lluc*

NOTES

- (1) ZORRILLA, José. *Última hoja trasapelada de los Recuerdos del tiempo viejo*, a *Los lunes de El Imparcial*, Madrid, 24 de gener de 1881.
- (2) PLA, Josep. *Girona, un llibre de records*. Edicions Destino, Barcelona, 1976.
- (3) RAHOLA, Carles. *Els emigrants polítics en la Història*. Obradors Gràfics de L'Autonomista, Girona, 1926.
- (4) ALCALDE VALLADARES, Antonio. *A Don Mariano Álvarez de Castro*, Certamen de la Asociación Literaria de Gerona, 1875.
- (5) PÉREZ-GALDÓS, Benito. *Gerona*. Est. Tip. de la viuda e hijos de Tello, Madrid, 1902.
- (6) VIÑAS y SERRA, Narciso. *El 19 de septiembre de 1809*. Certamen de la Asociación Literaria de Gerona, 1885.
- (7) CARNER, Josep. *La Devesa a la tardor*, del tríptic *Gerunda*. Edició dels Jocs Florals de Girona, 1907.
- (8) BERTRANA, Prudenci. *El vagabund*, a *Obras completas*. Editorial Selecta, Barcelona, 1965.
- (9) BLANCH e ILLA, Narciso. *Gerona Histórico-Monumental*. Imprenta y Librería de Paciano Torres, Girona, 1853.
- (10) BERTRANA, Prudenci. *Josafat*. Joanola i Ribes, impressors, Palafrugell, 1906.
- (11) D'ORS, Eugenio. *Mis ciudades*. Libertarias/Prodhufti, SA, Madrid, 1990.
- (12) COMADIRA, Narcís. *La catedral*, a *La llibertat i el terror*. Edicions 62, Barcelona, 1961.
- (13) ESPRIU, Salvador. *Girona*, a *Presència*, número 1, Girona, 10 d'abril de 1965.
- (14) GARDELLA, Maria dels Àngels. *Concert per a una pantomima*, a *Mixtura*. Kapel, SA, Barcelona, 1984.
- (15) ARBONÉS, Jordi (NIF). *Mutació*, a *Miratges*. Editorial Boratuna, Girona, 1983.
- (16) VIVÓ, Carles. *El gall de la missa del gall*, a *Presència*, número 129, Girona, 23 de desembre de 1967.
- (17) PIFERRER, Pablo. *Cataluña, Tomo II*, de la sèrie *España*. Editorial de Daniel Cortezo y Cía., Barcelona, 1884.

de nina. Eren blancs i àrids com una closca d'ou».(31)

L'any 1958, Días-Plaja imagina igualment els dies finals de la ciutat i hi troba també els inevitables espectres: «Un día Gerona, extenuada, se desmoronará sobre el río... Viejos fantasmas fugitivos, desde los baluartes, agitarán un momento muñones heroicos, desgarradas banderas de despedida, con cárdenos borbotones sangrientos y flecos desmelenados, mientras unos clarines últimos dejarán oír, roncós ya, un estridor lentísimo y profundo».(32)

Lluís Bosch Martí, en un relat inèdit, reinterpreta el tema recurrent de la desaparició de Girona, submergida a les aigües desbordades dels rius. La narració acaba així: «Diuen alguns vells creients iniciats en la màgia esotèrica dels secrets mil·lenaris del país que els nostres herois són immortals i que algunes nits especials es reencarnen en alicorns parladors. Comenten les cròniques que de la Girona moderna no en quedà ni una pedra, ni un tros de ferro, ni una paret de formigó, i que només els que van entrar a la catedral es van salvar de l'onada gegantina, alliberats espiritualment pels alicorns protectors... La catedral, fosforescent, s'alçà de terra i volà pel cosmos, talment alfa i omega anunciadora de la utopia».(33)

Fantasmes periodístics

A més dels fantasmes estrictament literaris, cal anotar la presència dels fantasmes periodístics. Del 17 d'abril de 1976 al 19 de març de 1977, el setmanari *Presència* va publicar deu històries signades per J. Borrell i Berenguer, pseudònim de l'historiador Joaquim Nadal i Farreras. El títol de la sèrie era *Girona, ciutat de fantasmes*: «Eren les dues de la matinada quan sortia de

Els combatents dels setges són vistos sovint com espectres (oli de Pere Bech).

l'Arc hi havia lluna plena i me'n vaig anar cap a la plaça dels Apòstols... Vaig descobrir com una processó de llumetes que es traslladava de la Catedral al Palau Episcopal, passant pel túnel que comunica els dos edificis eclesiàstics, i seguia després cap a la plaça dels Lledoners, i enfilava obertament després cap a la plaça de Sant Domènec... Sobreposant-me a la por que m'havia agafat, vaig empaïtar la darrera llumeta de la cua i tot espantat em vaig trobar davant del més real dels fantasmes; en poques paraules em va demanar que no els descobrís, em va explicar que de fa temps viuen a les golfes de la Catedral i que cada cap de

setmana es passegen per Girona jugant de nit a les fantasmagories».(34)

A través d'aquells articles, el futur alcalde de Girona jugava amb els fantasmes per fer-los dir allò que no podia o no volia dir directament. Aquesta mena de paràboles de crítica política i ciutadana demostren que els fantasmes gironins admeten interpretacions múltiples i que la seva història és com el conte que mai no s'acaba. En el moment més inesperat i en el lloc més insòlit, sempre poden reaparèixer i tornar a començar.

Narcís-Jordi Aragó
és periodista.

- (18) MONSALVATGE, Xavier i PLA, Joaquim. *Terra de gestes i de beutat*. Girona. Obradors tip. de Dalmau Carles Pla, Girona, 1917.
 (19) BERTRANA, Prudenci. *El vagabund*, ja esmentada.
 (20) DÍAZ-PLAJA, Guillermo. *Discurso conmemorativo del 150 aniversario de los Sitios*, a *Revista de Gerona*, número 4, 3r trim. 1958.
 (21) PERUCHO, Joan. *Molt posterior a Carlemany*, a *Obra poètica completa*. Editorial Bruguera, Barcelona, 1984.
 (22) RUYRA, Joaquim. *Helena d'Arbós*, a *Obres completes*. Editorial Selecta, Barcelona, 1949.

- (23) PLANA, Alexandre. *Un somni*, a *El mirall imaginari*. Editorial Selecta, Barcelona, 1949.
 (24) ROIG i LLOP, Tomàs. *L'angoixa*, a *Girona, arca de somnis*. Editorial Barcino, Barcelona, 1956.
 (25) BECH, Pere. *Ciutat creada*. Dalmau Carles Pla, SA, Girona, 1951.
 (26) SIMÓN, Valeriano. *Gerona al trasluz*. Suplement extraordinari de *Los Sitios*, Girona, 29 d'octubre de 1947.
 (27) COLOM, Margarita. *Girona, ciutat submergida*. En curs de publicació.
 (28) MÍNGUEZ, Joan. *Pamflet a la vella ciutat*, a *Moments*. Barcelona, 1924.

- (29) PALOL, Miquel de. *Oda a Girona*, a *Obra poètica*. Editorial Columna, Barcelona, 1985.
 (30) CASTANYER, Maria. *Girona i jo*, a *Girona. Ferias y Fiestas de San Narciso*, Publicidad Garbí, Girona, 1959.
 (31) RUYRA, Joaquim. *La fi del món a Girona*, a *Obres completes*, ja esmentades.
 (32) DÍAZ-PLAJA, Guillermo. *Discurso* ja esmentat.
 (33) BOSCH-MARTÍ, Lluís. *El retorn a la lluna*. Inèdit.
 (34) BORRELL i BERENGUER, J. (Nadal i Farreras, Joaquim). *Girona, ciutat de fantasmes, Història I*, a *Presència*, Girona, 17 d'abril de 1976.